

ŘÍZENÍ RIZIK JAKO EKONOMICKÝ NÁSTROJ BANK V SOUVISLOSTI S OPATŘENÍMI PROTI PRANÍ ŠPINAVÝCH PENĚZ

KRISTÝNA CHALUPECKÁ

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Tento příspěvek je zaměřen především na vybrané otázky legalizace výnosů z trestné činnosti, tzv. praní špinavých peněz, a její v souvislosti s činností komerčních bank v České republice. Banky jako převládající finanční zprostředkovatelé jsou nuceny zvládat řadu rizik, a to zejména rizik finančních. Některá z těchto rizik pochází z trestné činnosti ve formě pokusů o legalizaci výnosů z trestné činnosti. Banky nuceny přijímat určitá opatření vyplývající z nového AML zákona a prováděcích předpisů k úspěšnému řízení takovýchto rizik.

Key words in original language

Operační riziko; obchodní riziko; banky; praní špinavých peněz; legalizace výnosů z trestné činnosti; AML zákon.

Abstract

This paper is mainly focused on the certain questions concerning legitimization of the proceeds of the crime, or so called money laundering, in connection to the activities of commercial banks in the Czech republic. The banks as major financial intermediates are forced to face and subsequently to manage many risks, mainly the financial ones. Some of them are derived from the criminal activity in form of money laundering attempts where the bank are obliged to accept certain measures according to the new AML Act and subsequent implementing regulation to manage these risks successfully

Key words

Operation risk; business risk; banks; money laundering; legitimization of the proceeds of crime; AML Act.

1. ÚVOD

Z pohledu práva můžeme vnímat banku jako obchodní společnost s jistými specifiky, která jsou vymezena v zákoně č. 21/1992 Sb., o bankách, v platném znění. Zejména se jedná o fakt, že bankou může být pouze subjekt s

licenci udělenou příslušným regulatorním orgánem.¹ V současné době banky fungují primárně jako finanční zprostředkovatel, a to ať prostřednictvím zprostředkování na vlastní nebo cizí účet, a to i přes trend poklesu urputnou snahou, jak se vyhnout bankovní regulaci, je pokračující trend poklesu zprostředkování, kde dochází k vývoji nových finančních produktů, které mají možnost provozovat nebankovní subjekty neregulované Českou národní bankou,² čímž jsou i banky podněcovány k vývoji dalších bankovních produktů. Mimo to obchodní banky emitují bezhotovostní peníze, a to na základě principu multiplikace depozit. Jedním ze základních úkolů banky je také provádění bezhotovostního platebního styku, a to dle zákona č. 284/2009 Sb., zákona o platebním styku, kdy řadíme banku mezi instituce zajišťující platební styk.

Banky se tedy jako podnikatelské subjekty musí potýkat s řadou rizik vyvstávajících z jejich činnosti. Jako každý podnikatel, pokud chce dosáhnout zisku, se musí těmto rizikům do jisté míry vystavit. Přímou úměrný vztah rizika a zisku lze vyjádřit kupříkladu pomocí tzv. magického trojúhelníku.³ Vzhledem k tomu, že banky vykazují celou řadu specifik a z hlediska celého finančního systému je potřeba zajistit jejich stabilitu, bude řízení jejího rizika taktéž podléhat určitým zásadám. Banky jsou taktéž jako majoritní finanční zprostředkovatelé mnohem více exponovány atakům v podobě tzv. praní špinavých peněz, protože využití rozmanitých bankovních služeb dává dostatečný prostor k zahlazení skutečného původu prostředků. Jsou proto nuceny přijímat přiměřená opatření k zamezení takového zneužití a prevence příslušných rizik patří k součástí vnitřní činnosti bank.

2. RIZIKA BANKY

Rizika bank můžeme nadefinovat různým způsobem a rozčlenit do rozličných kategorií. Za základní riziko, ze kterého jsou odvozována všechna ostatní, můžeme označit riziko finanční. Cipra definuje finanční riziko jako proměnlivost (volatilitu) potenciální ztráty nebo potenciálního zisku spojeného s vlastnictvím určitých aktiv.⁴ Dle mého názoru nejlépe

¹ Srovnej s ust. § 1 odst. 1 písm. a), b) zákona č. 21/1992 Sb., zákona o bankách, ve znění pozdějších předpisů

² K subjektům, které mají nejvyšší podíl na takovémto podnikání, patří zejména pojišťovny, penzijní fondy, investiční fondy a podílové fondy, které díky tomu, že nemají povinnost vytvářet povinné minimální rezervy a nejsou regulovány stejně jako bankovní subjekty, získávají konkurenční výhodu na trhu. Reakcí na tyto snahy je pochopitelně snaha bank o vývoj nových konkurenčních produktů, a taktéž mírně opožděná snaha regulatorního orgánu. Jedná se o stále se opakující cyklus, který ovšem nelze hodnotit jen zcela negativně. Otvírá totiž další spektrum možností v rámci finančních služeb a je možné, že do budoucna přinese i určitou modifikaci v rámci celého bankovního a platebního sektoru.

³ Magický trojúhelník vyjadřuje vztah rizika, likvidity a výnosů jako vzájemně ovlivnitelných proměnných.

⁴ CIPRA, T., Kapitálová přiměřenost ve financích a solventnost v pojišťovnictví, 1. Vydání, Praha: Ecopress, 2002, s. 15

vystihuje další členění finančního rizika Jílek prostřednictvím rozdělení na riziko úvěrové, riziko tržní, likvidní riziko, operační riziko a obchodní riziko.

Riziko úvěrové posuzujeme zejména vzhledem k jednotlivým nebezpečím vyvstávajícím mezi stranami kontraktu, zejména v souvislosti s peněžním plněním. Tržní riziko můžeme vztáhnout k výkyvům různých ekonomických proměnných, zejména pak úrokovým mírám, akciovému trhu nebo volatilitě měnových kurzů. Likvidní riziko postihuje možnou ztrátu banky způsobenou jednak nedostatkem finančních prostředků k podnikání, případně taktéž přímo riziko neschopnosti vyplácet vklady na požádání (zejména v případě tzv. bank runs).

Přestože by všechna finanční rizika stála za důkladný rozbor, z hlediska problematiky legalizace výnosů z trestné činnosti pro nás však vyvstává zejména důležitost posledních dvou výše zmíněných rizik, a to rizika obchodního a rizika operačního, kterým se budu podrobněji věnovat v následující subkapitole.

2.1 OBCHODNÍ RIZIKO

Obchodní riziko představuje riziko vyplývající ze samotné obchodní činnosti banky jako podnikatelského subjektu. Z jednotlivých obchodních rizik lze vyzvednout zejména důležitost právního a reputačního rizika.

Právní riziko spočívá zejména v riziku uzavírané dokumentace, právní způsobilosti subjektu uzavírajícího kontrakt, jeho potenciální nesolventnosti a zejména v souvislosti s legalizací výnosů z trestné činnosti také s legalitou a prosaditelností uzavíraných kontraktů. Legalizace výnosů z trestné činnosti je jasným trestněprávním porušením zákona, proto je faktická využitelnost takového kontraktu mizivá.

Reputačním rizikem můžeme chápat riziko ztráty ze změny reputace na trzích, které jsou způsobené zejména nekvalitním poskytováním služeb, nedodržováním smluvních podmínek se všemi obchodními partnery a nerespektováním dobrých mravů při podnikání.⁵ Jednou z nejdůležitějších deviz každé banky je pochopitelně její dobrá pověst, tudíž stávající a potenciální zákazníci spoléhají na vysoké standardy v podobě právních, profesionálních a etických služeb. Vážnější poškození reputace banky může taktéž vyústit v snížení hodnocení banky prováděného nezávislými ratingovými agenturami.

⁵ FORIŠKOVÁ, D., SVOBODA, L., Význam reputačního rizika pro bankovníctví 3. mezinárodní konference Řízení a modelování finančních rizik [online], dostupné na: [<http://www.ekf.vsb.cz/shared/uploadedfiles/cul33/Dana.Foriskova.pdf>], citováno dne 1. března 2010

Kalabis konstatuje, že mezi hlavní ztráty v případě obchodního rizika a legalizace výnosů z trestné činnosti tak lze začlenit zejména ztráty v podobě

- ztráty poctivých klientů, pokud dojde k odhalení jedné konkrétní banky jako prostředku k legalizaci výnosů z trestné činnosti, případně pokud se ještě prokáže interní zavinění nebo pochybení pracovníků banky.
- přímé finanční ztráty v důsledku nelegálních obchodů,
- ztráty konkurenceschopnosti příslušné banky.⁶

2.2 OPERAČNÍ RIZIKO

Operační riziko lze na základě Basel II⁷ definovat jako riziko ztráty vyplývající z nedostatečně či chybně nastavených interních procesů, z chyb způsobených lidmi, systémy nebo externími vlivy. Operační riziko patří k jednomu z nejhůře změřitelných a stopovatelných rizik, protože v sobě zahrnuje celou řadu aspektů a zejména také lidský faktor.

Bankovní výbor pro bankovní regulaci vidí operační riziko jako riziko ztráty v důsledku lidského selhání, vnějších událostí, selhání systémů nebo případně selhání interních procesů.

Podstatné je také, zda se jedná o riziko interního nebo externího charakteru. Operační riziko můžeme také dále členit v závislosti na typu a způsobu selhání jednotlivých operací na

- riziko transakční, které představuje riziko ztráty v důsledku provádění chybných operací,
- riziko systémů představující riziko spojené s existencí chyb v systémech, počítačových programech a matematických modelech, dále sem spadají chyby v důsledku přenosu dat a informací,
- riziko operačního řízení, které představuje riziko zapříčiněné chybným, špatně nastaveným nebo podvodným řízením jednotlivých bankovních operací.⁸

Z hlediska potenciálního nebezpečí legalizace výnosů z trestné činnosti je riziko operačního řízení nesmírně podstatné, neboť toto riziko představuje

⁶ KALABIS, Z., *Boj bank proti praní špinavých peněz*, 1. vydání, Praha: BIVŠ, 2009, s. 49

⁷ Jedná se o tzv. druhou basilejskou dohodu o kapitálové přiměřenosti, která byla vytvořena Bankovním výborem pro bankovní regulaci stojící při Bance pro mezinárodní platby.

⁸ Srovnej s: JÍLEK, J., *Finanční rizika*, 1. vydání, Praha: Grada, 2000, s. 95

nejen přímou expozici případným hospodářským problémům banky, ale také organizované trestné činnosti.

2.3 RIZIKO OPERAČNÍHO ŘÍZENÍ A JEHO ZVLÁDÁNÍ, ROLE COMPLIANCE

V případě rizika operačního řízení se jedná zejména o selhání v podobě nadlimitních obchodů bez identifikace, nedostatečné kontroly obchodů, neautorizovaného využití systémů, podvodných operací, omezeného počtu personálu nebo právě v podobě pokusů o legalizaci výnosů z trestné činnosti.

Zvládnout tento typ rizika se může jevit jako problémové, neboť v sobě obsahuje z velké míry nejošidnější prvek, a to lidský faktor. Nelze nikdy spoléhat na tzv. „zkušené pracovníky,“ neboť i ti mohou svého postavení zneužít.⁹ K zvládnutí tohoto rizika lze vymezit nejpodstatnější „zbraně“, a to zejména

- kontrola, nebo také princip čtyř očí, kdy je rozhodnutí nebo proces kontroly jakýchkoliv dokumentů učiněno dvěma nebo více nezávislými subjekty,
- vytvoření jasné metodiky v podobě Pravidel jednání ve vztahu k zákazníkům a důkladné proškolení pracovníků,
- podpoře zabezpečení v podobě jasně vymezených uživatelských práv na všech systémech,
- zastupitelnost klíčových funkcí v podobě zdvojení pracovníků na jednotlivých odděleních,
- zavádění odpovídajícího vnitřního auditu.¹⁰

Z pohledu opatření proti legalizaci výnosů z trestné činnosti je podstatný zejména druhý princip, protože pracovníci banky by měli mít jasnou představu, jak rozpoznat nebezpečí praní špinavých peněz a jak postupovat. Nelze však ani vyloučit podílnictví interních pracovníků na možné trestné činnosti, proto nabývá na významu také první pravidlo které fakticky znemožňuje bez povšimnutí takovou činnost provádět.

⁹ Srovnej s: JÍLEK, J., Finanční rizika, 1. vydání, Praha: Grada, 2000, s. 95

¹⁰ Interní audit lze definovat jako nezávislou hodnotící činnost, která má za úkol kontrolu, zlepšování a zdokonalování procesů a činností organizace. Pomáhá organizaci tím, že navrhuje metodický způsob hodnocení, snížení rizik a zlepšení řídicích a kontrolních činností organizace. Interní audit mohou efektivně vykonávat pouze ti pracovníci, kteří nejsou s těmito procesy nijak spojeni.

Z hlediska kontroly a dodržování právních předpisů je podstatné zmínit taktéž roli oddělení bankovní Compliance. Compliance vychází z anglického výrazu comply, což znamená vyhovovat nebo také dodržovat. Pravidla a normy vydávané oddělením compliance se obecně týkají záležitostí, jako je dodržování tržních pravidel, řízení střetu zájmů, etického zacházení se zákazníky a zajištění vhodnosti poradenství pro zákazníky. Obvykle tyto interní předpisy regulují právě předcházení praní peněz a financování terorismu, přičemž mohou být rozšířeny na daňové zákony, které jsou relevantní pro strukturování bankovních produktů a poradenství pro zákazníky. Basilejský výbor bankovního dohledu zdůraznil podstatnou roli compliance při fungování banky vydáním doporučujícího materiálu Compliance a role compliance v bankách.¹¹

3. VNITŘNÍ KONTROLNÍ SYSTÉM BANKY

Banky jsou nuceny výše zmíněná rizika řídit tak, aby v co největší míře snížily jejich negativní dopad na svoje hospodaření, a to zejména pomocí určitých kontrolních mechanismů. Ty by měly zahrnovat zejména předpoklad řádné správy a řízení společnosti, systém řízení rizik a systém vnitřní kontroly. Taktéž zákon bankám ukládá určitá opatření ke zvládnutí těchto rizik.

Vnitřní kontrolní systém banky je definován jako proces uskutečňovaný příslušnými řídicími orgány, vedoucími pracovníky a dalšími osobami, které mají poskytnout přiměřenou jistotu naplnění cílů zejména při kontrole stavu rizik, efektivitě a účinnosti interních operací, ochraně majetku a hospodárnosti jeho využití a respektování právních předpisů.¹² K základním prvkům vnitřního kontrolního systému v bankách můžeme následně zařadit kontrolní prostředí, posuzování rizik, kontrolní aktivity, informace a komunikace a monitorování.¹³

V souvislosti s problematikou legalizace výnosů z trestné činnosti je každá bankovní instituce působící na území České republiky v souladu s § 9 odst. 1 a §9 odst. 2 zákona č. 253/2008 Sb., o některých opatřeních proti legalizaci výnosů z trestné činnosti a financování terorismu, v platném znění (dále jen LegZ) povinna vypracovat písemně vlastní „Systém vnitřních zásad, postupů a kontrolních opatření k naplnění povinností stanovených LegZ“ (Systém vnitřních zásad), jakožto určitou interní metodickou normu k eliminaci veškerých rizik souvisejících s nelegálními aktivitami klientů banky. Systém vnitřních zásad by tak měl v podstatě představovat určitý vysvětlující a instruktážní manuál k provádění všech povinných

¹¹ Srovnej s: BCBS: Compliance and the role of compliance in the banks [online], dostupné na: [<http://www.bis.org/publ/bcbs113.pdf?noframes=1>], citováno dne 20. března 2010

¹² ŠENKÝŘOVÁ, B., Bankovníctví II, 2. vydání, Praha: Bankovní akademie, 1998, s. 165

¹³ ŠENKÝŘOVÁ, B., Bankovníctví II, 2. vydání, Praha: Bankovní akademie, 1998, s. 166

osob. Vypracování Systému vnitřních zásad má obvykle v bance na starosti oddělení Compliance. Náležitosti Systému vnitřních zásad a další přidružené povinnosti stanovuje vyhláška 281/2008 Sb., o některých požadavcích na systém vnitřních zásad, postupů a kontrolních opatření proti legalizaci výnosů z trestné činnosti a financování terorismu.

Systém vnitřních zásad banky by měl obsahovat zejména jako nejdůležitější následující prvky, a to

- způsob identifikace klienta,
- podrobný a pochopitelně demonstrativní výčet znaků potenciálně podezřelých obchodů,
- postup při provádění kontroly klienta, postupy pro uchovávání a sdílení informací o klientech,
- postup banky a jejích jednotlivých pracovníků při zjištění podezřelého obchodu,
- postupy k zajištění odkladu příkazu klienta a zároveň opatření k zajištění výnosů z trestné činnosti při bezodkladném splnění příkazu klienta.

V rámci vnitřní kontrolní činnosti je banka povinna nejméně jednou v roce vypracovat tzv. hodnotící zprávu, která zesumarizuje zejména, zdali

- postupy a opatření, které instituce uplatňuje v oblasti předcházení legalizaci výnosů z trestné činnosti a financování terorismu, jsou dostatečně účinné,
- byly v systému vnitřních zásad, postupů a kontrolních opatření instituce v uplynulém období zjištěny nedostatky, a jaká rizika z toho mohou pro instituci plynout.

Součástí hodnotící zprávy jsou také statistiky zajištěných podezřelých obchodů bankou a taktéž případné návrhy na odstranění nedostatků banky v oblasti předcházení legalizaci výnosů z trestné činnosti v případě jejich zjištění

4. ZÁVĚR

Banky lze zcela oprávněně zařadit mezi podnikatelské subjekty, z jejichž činnosti taktéž vyplývají určitá jedinečná rizika. Praní špinavých peněz lze bezpochyby mezi jedno z podstatných rizik zařadit, protože může jednak velmi výrazným způsobem nabourat řadu interních bankovních operací, tak také může nenapravitelným způsobem poškodit reputaci a budovanou image banky. Už z těchto důvodů se nebojím vyslovit názor, že banky by se měly

velmi aktivně zapojovat do boje proti této trestné činnosti a demonstrovat tak svým klientům poctivé obchodní záměry. Natrvalo efektivně zvládnout řízení rizik vyplývajících z nebezpečí legalizace výnosů z trestné činnosti je bohužel utopií, proto zůstává i do budoucna věčným úkolem bank dynamicky reagovat na stále rafinovanější pokusy o praní finančních prostředků získaných na základě určité nelegální činnosti.

Literature:

- BCBS: Compliance and the role of compliance in the banks [online], dostupné na: [<http://www.bis.org/publ/bcbs113.pdf?noframes=1>], citováno dne 20. března 2010
- CIPRA, T., Kapitálová přiměřenost ve financích a solventnost v pojišťovnictví, 1. Vydání, Praha: Ecopress, 2002, s. 15
- JÍLEK, J., Finanční rizika, 1. vydání, Praha: Grada Publishing, 2000, 635 s., ISBN 80-7169- 579-3
- FORIŠKOVÁ, D., SVOBODA, L., Význam reputačního rizika pro bankovníctví 3. mezinárodní konference Řízení a modelování finančních rizik [online], dostupné na: [<http://www.ekf.vsb.cz/shared/uploadedfiles/cul33/Dana.Foriskova.pdf>], citováno dne 1. března 2010
- KALABIS, Z., Boj bank proti praní špinavých peněz, 1. vydání, Praha: BIVŠ, 2009, 92 s., ISBN 978-80-7265-147-4
- ŠENKÝŘOVÁ, B., Bankovníctví II, 2. vydání, Praha: Bankovní institut, 268 s. ISBN 80-238-9685-7

Contact – email

Kristyna.chalupecka@law.muni.cz